

Таракчы Вахдеттің «6D011400-Тарих» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған «Түркістан ұлт-азаттық қозғалысы және Мұстафа Шоқай: зерттелу мен оқыту мәселелері» тақырыбындағы диссертациясына

АҢДАТПА

Кеңестік идеологияның тарихи ақиқатты бұрмалау немесе ұлттық мүддеге қайшы келетін түсіндірмелер беруі түрінде орын алған кереғарлықтармен қалыптасқан тарихи сана тәуелсіз мемлекет идеологиясының талаптарына жауап бере алмайтындығы ақиқат. Сондай ақиқаттың бірі – тарихи тұлғатанудағы Мұстафа Шоқайдың тұлғалық тарихына да қатысты. Тәуелсіздік жылдары әлемдік деңгейде танылған қайраткердің шынайы бейнесін тұлғаландыруда жүргізілген зерттеулердің нәтижелері бүгінгі күні оған қатысты тұжырымдарды қайта қарау керектігін алға тартуда. Тақырып бойынша тарихнамалық, деректік және әдістемелік талдаулар жасау нәтижесінде

- қазіргі кезде М.Шоқайға қатысты жүргізілген зерттеулерде іргелі нәтижелерге қол жеткенімен, ол нәтижелердің ЖОО кәсіби пәндер мазмұнынан көрініс таппағандығы;

- М.Шоқай тұлғасының тарихи сана қалыптастырудағы педагогикалық әлеуетін білім беру үдерісіне енгізуге деген сұраныс болғанымен оны тарих мамандығының кәсіби пәндерінде оқытудың әдіс-тәсілдерін жүйелеген тиісті ОӘК болмауы түрінде қайшылықтардың бар екендігі анықталды.

Осы қарама-қайшылықтар мен қажеттіліктердің шешімін іздестіру мақсаты мәселені айқындауға және зерттеу жұмысының тақырыбын «Түркістан ұлт-азаттық қозғалысы және Мұстафа Шоқай: зерттелу және оқыту мәселелері» деп таңдауымызға негіз болды.

Зерттеуді мақсаты - рухани жаңғыру барысында Мұстафа Шоқайдың саяси және азаматтық өнегесін ЖОО тарих мамандығының кәсіби пәндері мазмұнына енгізу арқылы тарихи сана қалыптастырудың әдістемесін жасау болғандықтан келесідей **міндеттер** белгіленді:

- Мұстафатану ғылыми бағытының әдіснамасын жүйелеу;

- Мұстафа Шоқай шығармашылығын Түркістан ұлт-азаттық қозғалысы тарихының дереккөзі ретінде қарастырып, оның педагогикалық әлеуетін айқындау;

- қайраткердің мұғажырлық жағдайдағы қызметінің тарихын рухани жаңғыру қағидаларына сай жүйелеп, жіктеу және оның саяси күресі мен азаматтық ұстанымдарының өнегесін тарихи сана қалыптастыруда қолданудың әдістемесін негіздеу;

- Мұстафа Шоқайдың қоғамдық-саяси қызметі мен шығармашылығын «Қазақстанның қазіргі заман тарихы» пәнінің мазмұнына енгізу жолдарын іздестіру;

- «Мұстафа Шоқай және түркілік бірлік идеясының тарихы» пәнінің оқу-әдістемелік кешенін дайындау арқылы қайраткер өнегесінің

педагогикалық әлеуетін оқыту үдерісінде қолдануға қатысты ұсыныстар дайындау.

Зерттеу әдістерінің өзегіне қазіргі заманғы тарихи таным теориясы негізге алынды. Соған сай тарих теориясының кешенділік, жүйелік, шынайылық, тарихилық, тарихи-салыстырмалық қағидалары қолданылды. М.Шоқайдың күрделі қоғамдық-саяси қызметі мен шығармашылық еңбегін талдап, оның тәуелсіздік жолындағы атқарған рөлі мен алатын орны туралы тұжырымдар жасауға биографиялық тәсіл мүмкіндік берді.

Негізгі ережелері (дәлелденген ғылыми гипотезалар және жаңа білім болып табылатын басқа да тұжырымдар), зерттеудің негізгі нәтижелерінің сипаттамасы.

Негізгі нәтижелер зерттеудің тарихи тұлғатану және білім бағытына арналуынан туындайды. Диссертациялық жұмыста осы екі бағытты кіріктіретін келесідей тұжырымдар жасалды:

1. Мұстафатану ғылыми бағытының әдіснамасы отандық тұлғатанудың теориялық-әдіснамалық негіздерін байытатын болады;

2. Мұстафа Шоқайды тұлғаландырудың биографиялық тәсілі оның мұғажырлықтағы күрескерлік және шығармашылық қызметінің тарихы ғылыми қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Сонымен бірге қайраткердің түркілік бірлік жолындағы саяси күресі мен азаматтық ұстанымдарының өнегесін тарихи таным үдерісіне енгізуге жол ашады.

3. Мұстафа Шоқай шығармашылық мұрасын Түркістан ұлт-азаттық қозғалысы тарихының дереккөзі ретінде қолдану қайраткердің тұлғалық өнегесін жастардың бойында ұлттық тарихи сана және елжандылық рух қалыптастырудың тиімділігін арттырады.

4. Мұстафа Шоқайдың қоғамдық-саяси қызметінің тарихы мен шығармашылығын «Қазақстанның қазіргі заман тарихы» пәнінің мазмұнында оқыту болашақ тарих мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етіп, шығармашылық және интеллектуалдық дағдыларды жетілдіруіне жағдай жасайды.

5. Қайраткердің қоғамдық-саяси қызметі мен шығармашылығының тарихын ғылыми ойдың тезінен өткізіп, тәуелсіздік идеологиясы талаптарына сай қайта бағалау отандық тарихнама мазмұнындағы олқылықтардың орнын толтыруы тиіс.

6. Болашақ тарих мұғалімдеріне ұсынылатын «Мұстафа Шоқай және Тұтас Түркістан идеясының тарихы» атты таңдау курсының оқытудың әдістемелік жүйесінің тиімділігін және ғылыми болжамның негізділігін педагогикалық тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың қорытындылары дәлелдейді.

Зерттеудің негізгі нәтижелерінің сипаттамасы мынадай тұжырымдармен айқындалады:

- Отандық тұлғатануда мұстафатану ғылыми бағытының әдіснамасы жүйеленді;

- Мұстафа Шоқай шығармашылық мұрасы Түркістан ұлт-азаттық қозғалысы тарихының дереккөзі ретінде жүйеленіп, жіктелді және оның қоғамдық-саяси қызметі мен күрескерлік өнегесінің ұлттық тарихи сана және елжандылық рух қалыптастырудағы педагогикалық әлеуетін қолданудың әдіс-тәсілдері дайындалды;

- Мұстафа Шоқайдың мұғажырлық жағдайдағы күрескерлік және шығармашылық қызметінің тарихы рухани жаңғыру қағидаларына сай талданып, бағаланды және оның саяси күресі мен азаматтық ұстанымдарының өнегесін тарихи сана қалыптастыруда оқу үдерісінде қолданудың әдістемесі негізделді;

- Мұстафа Шоқайдың қоғамдық-саяси қызметінің тарихы мен шығармашылығын «Қазақстанның қазіргі заман тарихы» пәнінің мазмұнына енгізудің әдістемесі бойынша педагогикалық эксперимент жасалуы оның қолданбалық мәнін айқындайды;

- «Мұстафа Шоқай және Тұтас Түркістан идеясының тарихы» атты таңдау курсының оқу-әдістемелік кешені дайындалып, қайраткер өнегесінің педагогикалық әлеуетін оқыту үдерісінде қолдануға қатысты ұсыныстардың дайындалуы зерттеудің білім бағытындағы жаңалық деңгейін танытады.

Алынған нәтижелердің жаңалығы мен маңыздылығының негіздемесі Мұстафа Шоқайдың шығармаларын деректік талдау және тарихнамалық саралау және Қазақстан мен Ресей Федерациясы архивтерінің деректері, «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасымен «Шетелдік архивтік Қазақстан» жүйесі бойынша Қазақ Ұлттық архивы, ҚРОМА қорларында жинақталған архив құжаттарын қолдану арқылы негізделіп, дәйектелді.

Сол сияқты, білім бағыты бойынша белгіленген міндеттерді іске асыру бойынша жүргізілген эксперимент мемлекеттік заңнамалық-реттеуші құжаттар - Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы, «Қазақстан – 2050» даму стратегиясы, 011400 - тарих мамандығының ҚР мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты, мамандықтың типтік және жұмыс оқу жоспарлары мен ҚР жоғары педагогтік білім беру тұжырымдамасының қағидаларына негізделді.

1. Қожа Ахмет Ясауи атындағы ХҚТУ, Қорқыт Ата атындағы ҚызМУ тарих мамандығы студенттеріне арналып, «Мұстафа Шоқайдың мұғажырлық қызметінің тарихы» атты арнайы семинарлар ұйымдастырылуы;

2. «Қазақстанның қазіргі заман тарихы», «Тәуелсіз Қазақстан тарихы» пәндерінің мазмұндарына Мұстафа Шоқайдың қоғамдық-саяси және шығармашылық қызметінің тарихын оқытуға қатысты әдістемелік ұсыныстар жасалуы;

3. «Мұстафа Шоқай және Тұтас Түркістан идеясының тарихы» атты таңдау курсының оқу-әдістемелік кешені дайындалуы зерттеу нәтижелерінің жаңалық деңгейі мен осы қолданыстық мәні оның тарихи тұлғатану бағыты мен мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігін айқындайды.

Зерттеу тақырыбының ғылымның даму бағыттарына немесе мемлекеттік бағдарламаға сәйкестігін қазіргі заманғы отандық тарих ғылымының мазмұнында қалыптасқан жаңа тұжырымдар мен білім беру

жүйесінде жаңа әдістемелік үрдістер енгізу міндеттері айқындайды. Тәуелсіздік жылдарындағы тарих мазмұнын жалпыадамзаттық құндылықтарға сүйенген теориялық және әдіснамалық тұжырымдарға сай жаңалау арқылы таптық-партиялық көзқарастардан арылту Қазақстанның қазіргі заман тарихын жаңа қырынан тануға мүмкіндік берді, соған сай ЖОО жүйесінде тарих пәндерін оқытуда тарихи сана қалыптастырудың жаңа педагогикалық мүмкіндіктеріне жол ашты.

Мұстафа Шоқай жайлы зерттеулер мен ғылыми айналымға ұсынылған деректер кешенін негізге ала отырып, оны тәуелсіз Қазақстанның ұлттық сана қалыптастыруға бағытталған мемлекеттік бағдарламаларына сай қайта саралау арқылы жас ұрпақтың тәрбиесі мен тәліміне қолдану – бүгінгі тарих және педагогика ғылымдарының өзекті мәселелерінің бірі.

Шоқайдың саяси қызметінің тарихы мен ғылыми-шығармашылық мұрасын мәдени-рухани құндылық ретінде қабылдау, оны жас ұрпақтың тарихи жадына сіңіру жолдарын зерттеу мәселесі тақырыптың мемлекеттік бағдарламалармен байланыстылығын танытады. Ұлттық рухани жаңғыру талаптарына сай ЖОО берілетін білім мазмұнын жаңарту, сонымен бірге сапалы білімге қол жеткізудің дидактикалық және әдістемелік жүйесін іздестіру де бүгінгі отандық білім саясатынан туындайды.

Рухани жаңғырудың алға тартқан міндеттерін іске асыруда М.Шоқайдың мәдени және саяси құндылыққа айналған мұрасы мен өнегесінің педагогикалық әлеуетін пайдалану, оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін іздестіру және қолдануды қолжетімді ету зерттеу тақырыбының білім бағытындағы қолданбалық мәнін айқындайды.

Докторанттың әрбір жарияланымды дайындауға қосқан үлесі докторанттың тарихнамалық, деректанулық талдаулары, қорытындылары мен жүргізген педагогикалық эксперимент талдамасы арқылы қол жеткен нәтижелері жарияланымдарда көрініс тапты.

Зерттеудің негізгі нәтижелері диссертация тақырыбына сәйкес келетін жарияланымдары: оның ішінде Scopus базасына кіретін 91 процентиллгеие ғылыми журналда 1 мақала, ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің ғылыми қызметтің нәтижелерін жариялау үшін ұсынылатын басылымдарда 6 мақалада, халықаралық ғылыми конференциялардың жинақтарында 4, республикалық ғылыми конференцияларда 7, ғылыми журналдарда 3 мақала, барлығы 21 мақала жарық көрді.